

Світлана КУРАНОВА, канд. наук соц. ком., доц.

ORCID ID: 0000-0003-2474-1404

e-mail: s.kuranova@ukma.edu.ua

Національний університет "Києво-Могилянська академія",

Київ, Україна

Павло ЗЕРНЕЦЬКИЙ, канд. філол. наук, проф.

ORCID ID: 0000-0003-4952-0747

e-mail: p.zernetskyi@ukma.edu.ua

Національний університет "Києво-Могилянська академія",

Київ, Україна

КАТЕГОРІЯ КОНТИНУУМУ В ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА: ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Вступ. У психолінгвістичних дослідженнях художнього мовлення особливу увагу приділяють категоріям, що забезпечують безперервність репрезентації досвіду, зокрема часу, пам'яті, емоційних станів та ідентичності. Однією з таких категорій є континуум, який у поетичному мовленні постає не як образ чи філософська абстракція, а як когнітивно-дискурсивний принцип організації смислу. У творчості Тараса Шевченка континуальність мовлення зумовлює специфічні способи вербалізації колективного травматичного досвіду, його афективної обробки та комунікативного спрямування. Актуальність дослідження визначається потребою психолінгвістичного осмислення поетичного мовлення як процесу, у якому мовні засоби виконують інтегративну та регулятивну функцію. Такого роду розвідки могли б стати новим ефективним інструментом лінгвістичного прочитання творів Тараса Шевченка.

Методи. Дослідження ґрунтується на психолінгвістичному аналізі поетичного мовлення, дискурсивному аналізі та когнітивно-семантичному підході. Увагу зосереджено на виявленні мовних і дискурсивних маркерів континуальності, зокрема повторів, паралельних конструкцій, риторичних циклів, часових зсувів і відкритих структур смислу. Матеріалом аналізу слугували поеми Тараса Шевченка "Великий льох" і "Кавказ", які репрезентують різні фази мовної обробки травматичного досвіду.

Результати. З'ясовано, що категорія континууму є визначальним чинником семантичної організації поетичного мовлення Тараса

Шевченка. Виявлено, що у поемі "Великий льох" континуальність реалізується через мовні структури мовчання, відкладеного смислу та часової стагнації, які відтворюють донаративний травматичний стан. У поемі "Кавказ" континуум набуває динамічного характеру й виявляється через інтенсивну вербалізацію афекту, риторичну експансію та адресованість мовлення, що формують перехід від емоційного переживання до комунікативної активності. Визначено, що незавершеність і повторюваність мовних структур забезпечують тривання смислу поза межами окремого тексту.

Висновки. Доведено, що категорія континууму в поетичному мовленні Тараса Шевченка виконує психолінгвістичну функцію інтеграції травматичного досвіду, афективних станів і мовної символізації. Поетичне мовлення постає як безперервний процес психічної та дискурсивної трансформації, у якому мовлення не лише репрезентує досвід, а й формує умови для етичної та комунікативної дії. Застосування психолінгвістичного підходу до аналізу категорії континууму підтверджує його продуктивність для дослідження поетичного дискурсу та мовної організації колективної пам'яті.

Ключові слова: поетичне мовлення, психолінгвістика, континуум, дискурс, травматичний досвід, афект, колективна пам'ять.

Вступ

Усім текстам як мовленнєвим витворам властива наявність типологічних (кваліфікаційних) ознак, які називають категоріями. Текст є сукупністю категорій, що моделюють його. Р. де Богранд визначав текст як функційну одиницю, що є результатом низки рішень автора, а самі текстові категорії дослідник характеризував як текстові стандарти (Beaugrande, 1980). Загалом у сучасній текстовій лінгвістиці нерозв'язаними залишаються питання щодо кількості текстових категорій, їх упорядкування та ієрархії. Саме поняття текстових категорій застосовується в межах різних методик і прийомів аналізу – семантичного, когнітивного, дискурсивного, прагматичного та ін., – що зумовлює множинність підходів до їх опису та функційного тлумачення.

Серед текстових категорій окреме місце посідають ті, що забезпечують безперервність смислового розгортання тексту, зняття жорстких меж між окремими його сегментами та цілісність мовленнєвого досвіду. До таких належить категорія континууму, яка дозволяє описувати текст не як дискретну

сукупність ізольованих одиниць, а як процесуальну форму організації смислу, що розгортається у часі, просторі та комунікативній взаємодії.

Виразної теоретичної ваги категорія континууму набуває в аналізі художнього мовлення, де мовна форма виконує не лише репрезентативну, а й когнітивну, афективну та регулятивну функції. У поетичному дискурсі континуальність виявляється через особливу організацію часу, простору, суб'єктності та емоційних станів, формуючи безперервний психічний і смисловий досвід, який не зводиться до лінійного наративу.

У цьому дослідженні континуум розглядається як текстова категорія, що в динаміці поетичного мовлення реалізується як принцип організації смислу, забезпечуючи його безперервність і процесуальність. У психолінгвістичній перспективі категорія континууму дозволяє описати поетичне мовлення як безперервний процес символізації досвіду, у якому мовні засоби виконують інтегративну та трансформаційну функцію. Такий підхід відкриває можливості для аналізу художнього тексту як результату естетичної діяльності та як форми колективної психічної роботи, що реалізується в дискурсі та зберігає свою дієвість поза межами окремого тексту.

Особливо продуктивним у цьому плані є звернення до творчості Тараса Шевченка, поетичне мовлення якого репрезентує складні моделі індивідуальної та колективної пам'яті, травматичного досвіду й історичної свідомості. У його поемах континуум постає як когнітивно-дискурсивна категорія й водночас функціонує як принцип організації мовлення, що поєднує мовчання і вербалізацію, афект і смислову рефлексію, індивідуальне переживання та колективну ідентичність.

Мета статті – в межах психолінгвістики тексту дослідити функціонування категорії континууму в поетичному мовленні Тараса Шевченка як засобу організації когнітивно-афективного досвіду в дискурсі та описати мовні й дискурсивні механізми, за допомогою яких у поемах "Великий льох" і "Кавказ" забезпечується неперервність переходу від донаративних форм переживання травми до її мовленнєвої репрезентації та комунікативної дії.

Для досягнення поставленої мети в статті передбачено розв'язання таких завдань:

1. Уточнити теоретичний статус категорії континууму як когнітивно-дискурсивної категорії в межах психо-лінгвістики тексту;
2. Виявити мовні та дискурсивні маркери континуальності в поетичному мовленні Тараса Шевченка (повтори, риторичні цикли, часові дейктичні зсуви, відкриті структури смислу);
3. Проаналізувати особливості мовної репрезентації донаративного стану травми в поемі "Великий льох" з погляду психолінгвістичних індикаторів афекту, мовчання та смислової інгібіції;
4. Дослідити мовленнєві механізми афективної вербалізації досвіду в поемі "Кавказ" як етапу переходу від травматичного переживання до мовної символізації;
5. Описати роль континууму в забезпеченні неперервності мовленнєвого процесу від афективного стану до формування етичної та комунікативної позиції адресата;
6. Побудувати узагальнену психолінгвістичну модель **"травма → мовлення → дія"**, що репрезентує поетичний дискурс Тараса Шевченка як безперервний процес колективної мовної трансформації досвіду.

Методи

Загальнотеоретичні питання часу та простору перебувають у фокусі уваги різних гуманітарних наук. З філософсько-лінгвістичного погляду континуум – це безперервність, зняття жорстких меж між опозиціями, перехідність часових, просторових, екзистенційних, національних, сакральних станів. Для текстово-лінгвістичних досліджень континуум є нерозчленованим потоком руху в часі та просторі. Тобто це послідовність подій, фактів, що розгортаються у часі та просторі. Особливістю художнього тексту є те, що, відповідно до намірів автора, така послідовність може перериватися, змінюватися, вступати у протиріччя з реальними темпоральними й просторовими координатами. Проте логічна організація тексту забезпечується саме завдяки категорії континууму. У лінгвістичному вимірі категорія континууму виступає механізмом

зв'язності та процесуальної організації смислу, що забезпечує цілісність мовленнєвого досвіду попри структурну фрагментарність тексту. Категорія континууму по-різному реалізовується у художніх та нехудожніх текстах. Для нехудожніх текстів континуум – це відображення реальних референтів, натомість для текстів художніх – це переосмислені та перетворені форми буття. У художніх текстах розрізняють сюжетний та фабульний континуум, використовуються й засоби призупинення руху – такі, як ретроспекція та проспекція.

У текстово-лінгвістичній традиції категорія континууму осмислюється у зв'язку з проблемою зв'язності, цілісності та процесуальності тексту. Значний внесок у розроблення цього підходу зробив Р. де Богранд (Beaugrande, 1980), який розглядав текст не як суму дискретних одиниць, а як результат динамічної мовленнєвої діяльності, що розгортається в часі. У межах такої перспективи континуальність постає умовою смислової інтеграції тексту, яка зберігається навіть за фрагментарності, перервності або нелінійності наративної організації.

Подальший розвиток уявлень про континуальну організацію смислу пов'язаний із працями Т. ван Дейка (Dijk, 1997), (Dijk, 2006), (Dijk, 2019a), (Dijk, 2019b), (Dijk, 2023), у яких текст розглядається як багаторівнева когнітивно-дискурсивна структура. Запропоновані ним поняття макроструктури, ментальних моделей та контексту дозволяють описувати дискурс як процес тривалого когнітивного опрацювання досвіду, в межах якого смисл не локалізується в окремих висловленнях, а розподіляється в часі й актуалізується у взаємодії з пам'яттю адресата. У цьому вимірі континуум постає як механізм підтримання смислової єдності дискурсу, що забезпечує зв'язок між індивідуальним переживанням, колективним знанням і комунікативною функцією мовлення.

У сучасних дискурсивних дослідженнях, зокрема в роботах А. Фетцер (Fetzer, 2018), (Fetzer, 2020), (Fetzer & Witczak-Plisiecka, 2021), (Fetzer, 2022), (Fetzer, 2023), континуальність мовлення співвідноситься з категорією контексту та комунікативної дії. Дискурс постає як форма соціально й прагматично зумовленої діяльності, у якій значення формується поступово, через послідовність мовленнєвих актів і їх

інтерпретацію адресатом. Такий підхід актуалізує розуміння континууму не лише як текстової характеристики, а як умови пролонгації комунікативного впливу, за якої смисл виходить за межі окремого тексту й зберігає дієвість у ширшому соціальному та історичному контексті.

Загалом континуум поділяють на часовий та просторовий. Часовий континуум поділяють на такі підвиди, як об'єктивний, концептуальний, перцептуальний, художній. Просторовий континуум має такі підвиди, як об'єктивний, концептуальний, художній. З огляду на це у фокусі уваги текстової лінгвістики перебувають мовні засоби реалізації часу та простору, як-от слова, що передають семантичне значення часу та простору, назви історичних осіб, епох, подій, часових та просторових меж, цитати, слова на позначення предметів побуту, слова на позначення відстані, граматичні форми минулого, теперішнього і майбутнього часу тощо. У межах цього дослідження темпоральний і просторовий континуум розглядаються не ізольовано, а як складники ширшої когнітивно-дискурсивної організації мовлення.

Для реалізації поставлених завдань у цій роботі застосовано такий комплекс методів:

1. Психолінгвістичний аналіз тексту – для дослідження мовлення як процесу когнітивно-афективної організації досвіду;
2. Дискурс-аналіз – для виявлення стратегій організації смислу, адресованості мовлення та комунікативного впливу;
3. Когнітивно-семантичний аналіз – для опису мовних моделей часу, простору та суб'єктності як основ континуальності смислу;
4. Аналіз мовних індикаторів афективних станів (повтори, риторичні структури, семантика заборони, відкриті фінали) – для реконструкції донаративного рівня мовлення;
5. Порівняльний психолінгвістичний аналіз поем "Великий льох" і "Кавказ" – для виявлення динаміки переходу від мовчання до вербалізації;
6. Інтерпретаційне моделювання – для побудови психолінгвістичної схеми "травма → мовлення → дія" як узагальнення результатів аналізу.

Інструментом психолінгвістичного аналізу в дослідженні слугує операціоналізація мовних маркерів афективних і донаративних станів (повтори, інгібіція висловлення, риторичні цикли, часові зсуви, відкриті структури смислу), які розглядаються як індикатори когнітивно-афективної обробки травматичного досвіду в поетичному мовленні. Аналіз спрямовано не на інтерпретацію образів, а на реконструкцію психолінгвістичних механізмів тривалості, затримки й трансформації смислу в дискурсі. Пропонований метод психолінгвістичного аналізу спирається, зокрема, на дослідження Т. Космеди, у яких осмислюється лінгвопсихологічний феномен стилю Тараса Шевченка (Космеда, 2012). Цінним здобутком зазначеного підходу є тлумачення Ego і Alter Ego в лінгвістичному вимірі (Космеда & Папіш, 2026, с. 144).

У творчості Тараса Шевченка категорія континууму реалізується багатовимірно, охоплюючи часову, просторову, морально-екзистенційну, індивідуально-колективну та сакрально-профанну площини. Усі ці виміри не функціонують ізольовано, вони утворюють єдину когнітивно-дискурсивну систему, що забезпечує безперервність поетичного мовлення та цілісність репрезентації досвіду. Такий підхід дає змогу розглядати тексти Шевченка радше не як сукупність окремих смислових фрагментів, а як континуальний процес формування значення, у якому смисл розгортається в часі, просторі та комунікативній взаємодії.

Передусім континуальність виявляється в особливій організації часу. Шевченко послідовно скасовує лінійне розуміння темпоральності: минуле, теперішнє і майбутнє перебувають у постійному взаємопроникненні, а історія осмислюється не як завершений факт, а як особисто й колективно проживаний досвід. У такій моделі час постає не хронологічною послідовністю подій, це моральний і когнітивний процес, що триває в мовленні. Це створює умови для актуалізації історичного досвіду в сучасному моменті та його перенесення у перспективу майбутнього.

Не менш важливим є просторовий вимір континууму. Простір у поетичному світі Шевченка має передусім екзистенційний характер: він не зводиться до географічних координат, він функціонує як форма переживання буття. Україна осмислюється і як територія, і як стан існування, водночас мотиви заслання,

степу чи Сибіру репрезентують не остаточний "кінець", а фазу відчуження в межах триваючого досвіду. Типові просторові переходи – дім і вигнання, рідний край і чужина, земля і небо – знімають жорстку опозицію "тут / там" і формують просторовий континуум, у якому рух і перехід мають принципове значення.

Континуальність простору й часу безпосередньо пов'язана з морально-екзистенційним виміром Шевченкового мовлення. У цій площині відсутні статичні стани: гріх переходить у каяття, каяття – в очищення; страждання – у прозріння й надію. Навіть відчай не становить завершальної точки, він функціонує як фаза руху в межах цілісного процесу. Моральний досвід у Шевченка не фіксується в одному стані, він розгортається як тривала внутрішня динаміка, що підтримується мовленням.

Особливої ваги набуває індивідуально-колективний вимір континууму. Ліричне "я" у Шевченка постійно перетікає в "ми", авторське слово набуває функції голосу народу. Завдяки цьому індивідуальний досвід стає формою репрезентації колективної травми, особисте переживання – способом актуалізації національної пам'яті. Такий перехід забезпечує безперервність між приватним і суспільним рівнями мовлення та є принципово важливим для психолінгвістичного й соціально-комунікаційного аналізу.

Ще одним важливим виміром є сакральне-профанний континуум. Біблійні образи в поетичному світі Шевченка не відокремлюються від земної реальності, вони вписуються в історію, соціальну несправедливість і народний біль. Сакральне не постає як надсвітова інстанція, а функціонує всередині життєвого досвіду, стаючи частиною безперервного морального й історичного процесу.

Зазначені типи континууму реалізуються в конкретних мовно-поетичних формах. До ключових маркерів континуальності належать анафори й повтори, паралельні синтаксичні конструкції, метафори переходу (шляху, ріки, степу, руху), а також часові дійктичні зсуви, за яких різні темпоральні плани співіснують у межах одного тексту. Саме ці мовні засоби забезпечують ефект безперервності смислу та формують процесуальний характер поетичного мовлення.

Узагальнення основних типів і маркерів континууму створює теоретичне підґрунтя для подальшого аналізу конкретних текстів. У наступній частині ці положення буде застосовано до поем "Великий льох" і "Кавказ" з метою виявлення різних фаз функціонування континууму – від донаративного мовчання й інгібіції до мовленнєвої актуалізації афекту та формування комунікативно значущої позиції.

Результати

1. "Великий льох" як поетичний текст-стан: від наративу до психічної тривалості

Поема Тараса Шевченка "Великий льох" у психолінгвістичній перспективі постає як радикально ненаративний текст. Вона не організована за принципом подієвої послідовності, не розгортає історію як причинно-наслідковий ланцюг і не пропонує будь-якого пояснювального або дидактичного підсумку. Натомість поетичне мовлення формує специфічний стан свідомості, у межах якого історичний досвід не осмислюється, а триває. Ця тривалість не має розв'язки й не спрямована до завершення; вона фіксує саму неможливість завершення травматичного досвіду.

У такому контексті "Великий льох" є не текстом *про* травму, це текст, у якому травма продовжує існувати в мовленні. З психолінгвістичного погляду такий тип організації дозволяє говорити про поему як про текст-симптом, що репрезентує не стільки когнітивно опрацьований досвід, скільки його витіснену, донаративну форму. Смісл тут не локалізується, не накопичується і не переходить у рефлексивний план, він розподіляється в тексті як напружене психічне поле.

Категорія континууму тут перестає бути суто текстово-структурною характеристикою. Вона постає як психолінгвістичний принцип організації досвіду, завдяки якому мовлення моделює безперервний процес утримання травми в полі колективної свідомості, а не завершену смислову конструкцію.

2. Темпоральний континуум: час як форма блокування досвіду

Одним із ключових вимірів континуальності у "Великому льосі" є специфічна організація часу. Часова структура поеми не відповідає жодній зі звичних культурних моделей темпоральності –

ані історичній, ані наративній, ані міфологічній. Минуле не відмежовується від теперішнього, теперішнє не функціонує як точка дії. Майбутнє ж узагалі не формується як смислова перспектива.

З психолінгвістичного погляду така часовість відповідає стану донаративної травми, за якого досвід не може бути інтегрований у семантичну пам'ять. Подія не оформлюється як "те, що сталося", і тому не може бути віднесена в минуле. Відповідно, теперішнє наповнюється постійною психічною напругою, а майбутнє редукується до порожнечі або заборони.

У "Великому льосі" час не плине, а застрягає. Це застрягання не є стилістичним ефектом, і виконує індикативну психолінгвістичну функцію: воно вказує на те, що колективний досвід не був переведений у форму осмисленої історії й продовжує існувати як афективний залишок. Темпоральний континуум фіксує не рух історії, а її внутрішню незавершеність, яка підтримується мовленням.

Темпоральна застиглість поеми матеріалізується в заперечних конструкціях, а також у специфічній організації процесу дії, яка не веде до когнітивного завершення. Показовим у цьому плані є фрагмент:

Копають день, копають два
На третій насили
Докопалися до муру
Та трохи спочили

(Шевченко, 1982, с. 244).

Дія в цьому епізоді ретельно темпоралізована: лічба днів і наростання зусиль формують ілюзію поступу. Проте результатом є лише "мур", який виконує функцію смислової межі, а не відкриття. З психолінгвістичного погляду така організація відповідає моделі донаративного досвіду, у якому дія не переходить у знання. Вона зупиняється на порозі символізації. Фінальна пауза ("*та трохи спочили*") не знімає напруги, навпаки, закріплює її, фіксуючи континуум затриманого смислу та незавершеного пізнання.

Час у цьому фрагменті функціонує як форма психічної напруги, а не як хронологічний параметр. Це відтворюється

через повтор і темпоральну затримку; у такий спосіб темпоральний континуум "Великого льоху" постає як психолінгвістичний індикатор донаративного існування травматичного досвіду.

3. Просторовий континуум: льох як когнітивний контейнер витісненого

Темпоральна заблокованість тісно поєднується з особливою організацією простору. Центральний образ поеми – льох – не виконує функції фізичної локації. Він є когнітивною моделлю, яка структурно репрезентує витіснений колективний досвід. Льох одночасно існує і є недоступним; він присутній у мовленні, але заборонений для знання.

У психолінгвістичних термінах такий простір можна інтерпретувати як контейнер пам'яті, у якому травматичний матеріал утримується поза сферою вербалізації. Заборона "копати", "дивитися", "знати" є не лише сюжетною умовою, а й метакомунікативним сигналом: мовлення само встановлює межу власної можливості.

Таким чином, просторовий континуум у "Великому льосі" знімає опозицію між зовнішнім і внутрішнім. Простір стає формою психічної організації: не територією, а станом свідомості, у якому досвід не зникає, але не може бути актуалізований.

Порушення забороненої межі супроводжується не переходом до знання, а різким афективним зсувом. Це наочно демонструє сцена відкриття льоху:

...Розламали
Та й перелякались!
Костяки в льоху лежали
І мов усміхались,
Що сонечко побачили.
От добро Богдана!
Черепок, гиле корито
Й костяки в кайданах!

(Шевченко, 1982, с. 244).

Контакт із витісненим минулим не призводить до когнітивної інтеграції досвіду, натомість викликає страх і шок. Візуальні образи "костяків" і кайданів не структуруються в осмислену

історію, вони функціонують як прямі індекси травми. Простір льоху – це не "сховище" знання, він є афективно зарядженим контейнером пам'яті, відкриття якого спричиняє психічну дестабілізацію й не веде до прозріння.

Цей фрагмент демонструє, що простір у поемі не є нейтральною локацією. Він охороняється санкцією покарання, що переводить його з площини фізичної топографії у площину психічного захисту. Заборона погляду тут функціонує як заборона знання: побачити означає порушити межу між витісненим і можливим для символізації.

У психолінгвістичному ключі такий простір постає як когнітивний контейнер, що забезпечує збереження досвіду в донативному режимі, блокуючи його мовну й смислову обробку. Льох не порожній – він насичений смислом; однак цей смисл не може бути вербалізований без руйнівних наслідків для суб'єкта.

4. Континуум вини і зсув суб'єктності

Особливу роль у моделюванні колективного психічного стану відіграє мотив трьох душ. У поемі ці персонажі не демонструють чіткої індивідуальної агентивності. Їхні вчинки мінімальні або випадкові, однак покарання є максимальним і триваючим. Така диспропорція порушує класичну логіку моральної відповідальності й натомість формує континуум вини.

З психолінгвістичного погляду це свідчить про зсув від індивідуальної до колективної суб'єктності. Душі не названі, не індивідуалізовані й не наділені чіткою біографією. Вони функціонують як узагальнені фігури, носії стану, а не суб'єкти вчинків. Саме через це їхнє покарання не сприймається як юридично або етично мотивоване, воно є екзистенційно заданим. Вина перестає бути подією і стає екзистенційним станом, який не має часових меж і передається як спадковий тягар. Це відповідає моделям посттравматичної та постколоніальної свідомості, у межах яких відповідальність не може бути персоналізована й залишається дифузною.

У поемі відсутня лінія "вина → каяття → спокута". Натомість формується континуум вини без виходу, що не має внутрішньої динаміки. Така модель відповідає психолінгвістичним описам колективної травми, у межах якої провини не переживається як

результат дії, а існує як успадкований стан, що не піддається наративному розв'язанню.

Для поглиблення аналізу континууму вини й історичної відповідальності показовим є фрагмент, у якому травматичний досвід моделюється не через індивідуальну провину, а через насильницьке втручання в колективну пам'ять:

Взяли й завалили –
Випарили у московській бані-прохолоді.
Отак пісні Богданові
Стали їм в пригоді!!!
Так малий льох у Суботові
Москва розкопала!
Великого того льоху
Ще й не дошукалась

(Шевченко, 1982, с. 245).

У цьому фрагменті принциповою є відсутність персоніфікованого винуватця з боку поневоленого колективу. Натомість вина й відповідальність конструюються як результат зовнішньої дії, спрямованої на привласнення, підміну й травматичне переозначення історичної пам'яті. Фігура "московської бані" функціонує як метафора насильницької обробки пам'яті, у межах якої власна історія очищується, спотворюється й повертається суб'єктові у вже деформованому вигляді.

Особливо важливим є розрізнення "малого" і "великого" льоху. "Малий" льох, доступний для розкопування, символізує поверхневий, ідеологізований рівень історичного знання, який може бути привласнений і використаний колоніальною владою. Натомість "великий льох" постає як недоступний контейнер колективної пам'яті, смислове ядро якої не може бути повністю розкритим або знищеним. У такий спосіб формується континуум вини без каяття й завершення: провина не інтегрується у моральну логіку й існує як тривалий історичний тиск.

З психолінгвістичного погляду цей фрагмент моделює не ситуацію усвідомленого гріха, а стан нав'язаної відповідальності: колектив переживає наслідки чужого насильства як власну історичну травму. Саме тому вина у "Великому льосі" функціонує не як імпульс до дії, а радше як чинник фіксації донаративного стану, що підтримує континуум мовчання й незавершеності.

5. Мовчання як форма мовлення: комунікативний континуум

Комунікативна організація "Великого льоху" безпосередньо впливає з описаних моделей часу, простору й вини. Текст не передбачає прямої адресації та не орієнтований на передачу інформації. Натомість він вибудовує мовчання як форму комунікації.

З психолінгвістичного погляду це відповідає стану мовленнєвої інгібіції, за якого мовлення не зникає, але набуває форми затримки, заборони й відкладення. Смісл не проговорюється, він безперервно утримується. Саме це дозволяє говорити про континуальність комунікативного процесу навіть за відсутності явної мовленнєвої дії.

Мовленнєва інгібіція у "Великому льосі" виявляється не в повній відсутності мовлення, а в його фрагментованості та недоговореності. Текст систематично уникає прямого пояснення подій, замінюючи його натяками, умовними формулами та розірваними висловлюваннями.

У такому контексті мовлення поеми функціонує як утримувальне, воно не є повідомлювальним. Воно не передає знання, воно лише зберігає його в стані потенційності. Такі особливості є характерними для донаративної стадії символізації травми.

6. Афективний континуум: хронічність замість катарсису

Афективний вимір поеми принципово відрізняється від експресивних моделей емоційної артикуляції. Біль, гнів і страх не трансформуються в афективний вибух. Навпаки, вони залишаються приглушеними, розтягнутими в часі, без завершення. Це вказує на хронічний характер травматичного стану й на відсутність механізмів емоційного розрядження.

Мовна структура тексту підтримує цю хронічність, не дозволяючи афекту перейти у форму дії або відкритого протесту. Афективний континуум у цьому разі є ще одним рівнем утримання травми в донаративному режимі.

Афективна приглушеність тексту особливо разюча на тлі відсутності експресивних вигуків або риторичних вибухів. Навіть у моментах, де очікуваною була б відкрита емоційна реакція, поема зберігає стриманий, майже монотонний регістр. Це створює ефект хронічної емоційної напруги, у якій афект консервується, а не реалізується.

Такий режим емоційності є типовим для колективних травматичних станів, тому що в них афект утримується в тілі мовлення як фоновий, постійний тиск і не трансформується в дію.

7. "Кавказ" як фаза мовленнєвої активізації континууму

Порівняння "Великого льоху" з поемою "Кавказ" дозволяє побачити не дві поетичні стратегії, що не ізольованими одна від одної. Більше того, вони є двома фазами єдиного психолінгвістичного процесу. Якщо "Великий льох" репрезентує стадію мовчазного утримання травми, то "Кавказ" демонструє її мовленнєву актуалізацію.

У "Кавказі" афект проривається в слово, мовлення стає надмірним, адресованим і риторично агресивним. Час набуває динаміки, з'являється історичне теперішнє, а жертва отримує голос і символічну агентивність. Континуум тут не зникає. Він змінює модус: від інерційного до активного.

Контрастну фазу психолінгвістичного процесу Шевченко моделює в поемі "Кавказ", де афект проривається у форму прямого мовленнєвого акту. Найбільш концентрованим прикладом такої трансформації є заклик:

Борітеся – поборете,
Вам Бог помагає!

(Шевченко, 1982, с. 262).

Імперативна структура, ритмічний паралелізм і наявність чіткого адресата перетворюють мовлення на дію, а афект – на мобілізаційний ресурс. Тут відбувається перехід від мовлення як утримання стану до мовлення як етичного й комунікативного акту.

Для розкриття сакрально-дискурсивного виміру активного континууму принципово важливим є фрагмент прямого звернення, у якому різні часові та онтологічні площини згортаються в єдиний мовленнєвий акт:

За кого ж ти розп'явся,
Христе, сине Божий?
За нас добрих, чи за слово
Істини... чи, може,
Щоб ми з тебе насміялись?

(Шевченко, 1982, с. 264).

Це звернення є показовим не лише з богословського чи риторичного погляду, а передусім з психолінгвістичного. Тут сакральний адресат залучається до актуального історичного контексту, а біблійний час поєднується із сучасним моментом мовлення. У результаті формується історичне теперішнє, у якому травма осмислюється не як минулий факт, а як моральний виклик теперішності.

З психолінгвістичного погляду такий прийом здійснює потужну когнітивну операцію: сакральний фрейм активується не для втіхи чи пояснення, він виконує функцію інтенсифікації афекту й адресованості мовлення. Континуум тут набуває сакрально-комунікативного характеру: слово, звернене до трансцендентного, працює водночас як звернення до колективного адресата.

Цей фрагмент демонструє, що в "Кавказі" континуум уже не утримує травму. Ми спостерігаємо, як мобілізується пам'ять і емоція. Поет залучає сакральний ресурс для посилення етичного імперативу. Таким чином, сакральне вбудовується в дискурс спротиву як чинник його пролонгації та легітимації.

Іронія як психолінгвістичний механізм деконструкції імперського дискурсу в поемі "Кавказ"

Особливо показовим для аналізу активного, афективно-мовленнєвого континууму в поемі "Кавказ" є використання іронії як психолінгвістичного інструменту деконструкції імперського дискурсу. На відміну від прямого звинувачення, іронія тут працює як механізм когнітивного зсуву: вона виявляє внутрішню суперечність між проголошуваними цінностями й реальною практикою насильства.

Цей механізм особливо чітко реалізується у фрагменті, стилізованому під мову імперського "цивілізатора":

Ми християне; храми, школи,
Усе добро, сам Бог у нас!
Нам тільки сакля очі коле:
Чого вона стоїть у вас,
Не нами дана; чом ми вам
Чурек же ваш та вам не кинем,
Як тій собаці! чом ви нам
Платить за сонце не повинні!..

(Шевченко, 1982, с. 263).

У цьому фрагменті іронія виникає з навмисного **зіткнення** високої моральної риторики з мовою відвертого приниження. Декларація християнства, освіти та "добра" супроводжується образами дегуманізації, у яких адресат позбавляється людської гідності й прирівнюється до тварини. З психолінгвістичного погляду це створює ефект різкого когнітивного дисонансу: імперський дискурс викриває сам себе через власну мовну надмірність.

Особливо важливим є те, що іронія в поемі "Кавказ" не нейтралізує афект і не переводить його у формат саркастичної дистанції. Навпаки, вона підсилює афективну напругу, оголюючи символічну агресію імперської мови. Формула "платить за сонце" є крайньою формою колоніального привласнення: об'єктом експропріації стає не лише земля чи праця, а саме право на існування.

У психолінгвістичному вимірі така іронія виконує демістифікаційну функцію. Вона руйнує автоматизм сприйняття імперських формул, позбавляє їх статусу "нормальності" й примушує адресата усвідомити мову влади як форму насильства. Континуум мовлення в "Кавказі" на цій стадії набуває активного характеру: іронія стає механізмом переходу від афективного переживання до чіткої етичної позиції.

Таким чином, імперський дискурс у поемі "Кавказ" зазнає не лише морального осуду, а психолінгвістичного роззброєння. Іронія функціонує як ключовий інструмент руйнування символічної влади слова, забезпечуючи перехід від мовлення до дії в межах континуального поетичного процесу.

8. Психолінгвістична модель "травма → мовлення → дія"

Узагальнення результатів дозволяє запропонувати модель "травма → мовлення → дія" як континуальний процес, у якому поетичний дискурс виконує функцію колективної психічної роботи. "Великий льох" і "Кавказ" репрезентують різні стадії цього процесу: збереження, вербалізацію та потенційну делегацію дії адресатові.

Категорія континууму забезпечує неперервність між цими стадіями, дозволяючи інтерпретувати творчість Тараса Шевченка не як сукупність окремих текстів, а як єдиний психолінгвістичний простір трансформації історичного досвіду.

9. Підсумок

Отримані результати дозволяють інтерпретувати поетичний дискурс Тараса Шевченка як континуальний психолінгвістичний процес, у межах якого травматичний історичний досвід не фіксується у статичному вигляді, а переходить між різними станами мовлення, афекту й когнітивної обробки. Поеми "Великий льох" і "Кавказ" репрезентують різні, але взаємопов'язані фази цього процесу, утворюючи єдиний дискурсивний простір трансформації колективної пам'яті.

У "Великому льосі" континуум реалізується як форма донаративного існування травми. Застиглий час, замкнений простір і мовленнєва інгібіція фіксують стан, у якому досвід утримується в пам'яті, але не може бути вербалізований. Травма тут не осмислюється й не долається, вона триває як психічний стан, що підтримується мовчанням, заборонаю знання та дифузною колективною відповідальністю. Мовлення в цій фазі виконує утримувальну функцію, забезпечуючи неперервність досвіду без його символічної актуалізації.

У поемі "Кавказ" континуум переходить у активну фазу мовленнєвої актуалізації травми. Афект проривається в слово, а мовлення набуває виразної адресованості й комунікативної спрямованості. Принципово важливо, що ключовим механізмом цього переходу є іронія як психолінгвістична стратегія. Вона не лише викриває імперський дискурс, а й руйнує його когнітивну нормальність, позбавляючи символічної легітимності. Через іронічне зіставлення високої риторики "цивілізації" з практиками дегуманізації імперська мова втрачає здатність непомітно формувати установки адресата.

Саме в цьому пункті континуум уперше набуває чітко вираженої дієвої спрямованості. Іронія не знімає афект, а структурує його, забезпечуючи перехід від емоційного переживання до етичної позиції. Мовлення перестає бути лише формою реагування на травму й починає виконувати функцію когнітивної перебудови адресата – руйнування накиннутих смислових рамок і відкриття можливості дії.

Таким чином, модель "травма → мовлення → дія" постає не як абстрактна теоретична схема, а як континуальний дискурсивний

процес, у якому кожна наступна фаза не заперечує попередню, а трансформує її. "Великий льох" утримує травму в пам'яті; "Кавказ" переводить її в мовлення; іронічна деконструкція імперського дискурсу стає тим психолінгвістичним механізмом, що відкриває можливість етичної й комунікативної дії.

У цьому сенсі поетичний дискурс Тараса Шевченка функціонує як форма колективної психічної роботи, у межах якої мовлення репрезентує історичний досвід, а також формує умови для його трансформації. Континуум забезпечує неперервність цього процесу й делегує його завершення адресатові, для якого дія постає не як прямий імператив, а як наслідок зміненої когнітивної й моральної позиції.

Дискусія і висновки

Мета статті полягала у психолінгвістичному осмисленні категорії континууму в поетичному мовленні Тараса Шевченка як принципу організації когнітивно-афективного досвіду та у виявленні мовних і дискурсивних механізмів, що забезпечують неперервний перехід від донативних форм переживання травми до її мовленнєвої репрезентації й комунікативної дії. Результати дослідження засвідчують, що поставлена мета досягнута, а сформульовані завдання – послідовно реалізовані.

Уточнення теоретичного статусу категорії континууму в межах психолінгвістики тексту дозволило розглядати її не як формальну характеристику текстової зв'язності, а як когнітивно-дискурсивну категорію мовлення, що моделює безперервність психічних, афективних і смислових процесів. Континуум у поетичному дискурсі постає як механізм процесуальної організації досвіду, у якому мовлення підтримує тривання смислу в часі, просторі та комунікативній взаємодії.

Виявлення мовних і дискурсивних маркерів континуальності в поетичному мовленні Шевченка показало, що неперервність смислу забезпечується сукупністю формальних і функційних засобів – повторів, риторичних циклів, часових дейктичних зсувів, заперечних конструкцій та відкритих структур смислу. Ці маркери пов'язують текстові фрагменти та виконують психолінгвістичну функцію утримання афекту й пам'яті в режимі процесуальності.

Аналіз поеми "Великий льох" засвідчив, що донаративний стан травми репрезентується через мовчання, часову стагнацію, просторову замкненість і мовленнєву інгібіцію. У цій фазі континуум функціонує як механізм збереження травматичного досвіду у формі психічного стану, який ще не може бути переведений у мовну символізацію. Поетичне мовлення виступає тут не засобом пояснення історії, воно є формою її психічного тривання.

Дослідження поеми "Кавказ" дало змогу виявити мовленнєві механізми афективної вербалізації досвіду, у межах яких континуум переходить в активний модус. Афект у цьому тексті набуває мовної форми й трансформується в адресоване, риторично напружене мовлення. Принципово важливим виявився іронічний дискурс як психолінгвістична стратегія деконструкції імперської мови, що забезпечує когнітивний зсув від пасивного переживання до усвідомленої етичної позиції.

Опис ролі континууму в забезпеченні неперервності мовленнєвого процесу засвідчив, що він поєднує афективний стан і формування комунікативної позиції адресата. Континуум не знімає попередні стадії переживання, водночас трансформує їх, забезпечуючи перехід від мовчання до мовлення, від мовлення – до потенційної дії. У такому контексті мовлення в поетичному дискурсі виконує регулятивну й етичну функцію.

Побудована узагальнена психолінгвістична модель "травма → мовлення → дія" репрезентує поетичний дискурс Тараса Шевченка як безперервний процес колективної мовної трансформації досвіду. Ця модель не має нормативного характеру і не пропонує готових сценаріїв "подолання" травми. Вона описує динаміку переходів між її різними психічними й мовленнєвими станами. Дія у цій моделі постає як делегований результат зміненої когнітивної та моральної позиції адресата.

Отже, творчість Тараса Шевченка може бути осмислена як психолінгвістичний континуум, у межах якого колективна травма не фіксується як завершене минуле, а зберігає свою актуальність у мовленні, афекті й комунікативній дії. Запропонований підхід підтверджує продуктивність психолінгвістики тексту для аналізу поетичного дискурсу та відкриває перспективи подальших досліджень мовної організації колективної пам'яті й історичного досвіду.

Внесок авторів: Світлана Куранова – концептуалізація, методологія, валідація даних, емпіричне дослідження; Павло Зернецький – аналіз джерел, підготування огляду літератури та теоретичних засад дослідження.

Список використаних джерел

Космеда, Т. (2012). *Ego i Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі щоденникового дискурсу*. Коло.

Космеда, Т., & Папіш, В. (2026). *Українська психолінгвістика: історіографія (др. пол. XIX – поч. XXI ст.)*. ПростірМ.

Шевченко, Т. Г. (1982). *Кобзар*. Дніпро.

Beaugrande, R. de. (1980). *Text, discourse, and process: Toward a multidisciplinary science of text*. Longman.

van Dijk, T. A. (1997). The study of discourse. In *Discourse as structure and process* (pp. 1–34). Sage.

van Dijk, T. A. (2006). Discourse, context and cognition. *Discourse Studies*, 8(1), 159–177.

van Dijk, T. A. (2019a). *Macrostructures: An interdisciplinary study of global structures in discourse, interaction, and cognition* (2nd digital ed.). Lawrence Erlbaum Associates. <https://doi.org/10.4324/9780429025532>

van Dijk, T. A. (2019b). *Recalling and summarizing complex discourse* (2nd digital ed.). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110837537-004>

van Dijk, T. A. (2023). Analyzing frame analysis: A critical review of framing studies in social movement research. *Discourse Studies*, 25(2), 153–178. <https://doi.org/10.1177/14614456231155080>

Fetzer, A. (2018). Discourse analysis. In *Methods in Pragmatics* (pp. 395–424). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110424928-016>

Fetzer, A. (2020). "And I quote": Forms and functions of quotations in Prime Minister's Questions. *Journal of Pragmatics*, (157), 89–100. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2019.05.004>

Fetzer, A., & Witczak-Plisiecka, I. (2021). Argumentative, political and legal discourse. In M. Haugh, D. Z. Kádár, & M. Terkourafi (Eds.), *The Cambridge handbook of sociopragmatics* (pp. 520–543). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108954105.027>

Fetzer, A. (2022). Doing things with discourse in the mediated political arena: Participation and pluralism of discursive action. *Pragmatics and Society*, 13(5), 769–792. <https://doi.org/10.1075/ps.21025.fet>

Fetzer, A. (2023). Context: Theoretical analysis and its implications for political discourse analysis. In *Handbook of political discourse* (pp. 164–179). Edward Elgar. <https://doi.org/10.4337/9781800373570.00020>

Fetzer, A. & Witczak-Plisiecka, I. (2021). Argumentative, political and legal discourse. In Michael Haugh, Dániel Z. Kádár, & Marina Terkourafi (Eds.), *The Cambridge Handbook of Sociopragmatics*, 520–543. <https://doi.org/10.1017/9781108954105.027>

Fetzer, A. (2022). Doing things with discourse in the mediated political arena: participation and pluralism of discursive action. *Pragmatics and Society*, 13(5), 769–792. <https://doi.org/10.1075/ps.21025.fet>

Fetzer, A. (2023). Context: theoretical analysis and its implications for political discourse analysis. *Handbook of political discourse*, 164–179. <https://doi.org/10.4337/9781800373570.00020>

References

Beaugrande, R. de. (1980). *Text, discourse, and process: Toward a multidisciplinary science of text*. Longman.

Fetzer, A. (2018). Discourse analysis. In *Methods in Pragmatics* (pp. 395–424). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110424928-016>

Fetzer, A. (2020). "And I quote": Forms and functions of quotations in Prime Minister's Questions. *Journal of Pragmatics*, (157), 89–100. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2019.05.004>

Fetzer, A., & Witczak-Plisiecka, I. (2021). Argumentative, political and legal discourse. In M. Haugh, D. Z. Kádár, & M. Terkourafi (Eds.), *The Cambridge handbook of sociopragmatics* (pp. 520–543). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108954105.027>

Fetzer, A. (2022). Doing things with discourse in the mediated political arena: Participation and pluralism of discursive action. *Pragmatics and Society*, 13(5), 769–792. <https://doi.org/10.1075/ps.21025.fet>

Fetzer, A. (2023). Context: Theoretical analysis and its implications for political discourse analysis. In *Handbook of political discourse* (pp. 164–179). Edward Elgar. <https://doi.org/10.4337/9781800373570.00020>

Kosmeda, T. (2012). *Ego i Alter Ego Tarasa Shevchenka v komunikatyvnomu prostori shchodennykovoho dyskursu*. Kolo [in Ukrainian].

Kosmeda, T., & Papish, V. (2026). *Ukrainska psykholinhvistyka: istoriohrafii (druha pol. XIX – pochatok XXI st.)*. ProstirM [in Ukrainian].

Shevchenko, T. H. (1982). *Kobzar*. Dnipro [in Ukrainian].

van Dijk, T. A. (1997). The study of discourse. In *Discourse as structure and process* (pp. 1–34). Sage.

van Dijk, T. A. (2006). Discourse, context and cognition. *Discourse Studies*, 8(1), 159–177.

van Dijk, T. A. (2019a). *Macrostructures: An interdisciplinary study of global structures in discourse, interaction, and cognition* (2nd digital ed.). Lawrence Erlbaum Associates. <https://doi.org/10.4324/9780429025532>

van Dijk, T. A. (2019b). *Recalling and summarizing complex discourse* (2nd digital ed.). De Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110837537-004>

van Dijk, T. A. (2023). Analyzing frame analysis: A critical review of framing studies in social movement research. *Discourse Studies*, 25(2), 153–178. <https://doi.org/10.1177/14614456231155080>

Отримано редакцією збірника / Received: 14.04.26

Прорецензовано / Revised: 27.04.26

Схвалено до друку / Accepted: 26.05.26

Опубліковано / Published: 29.05.26

Svitlana KURANOVA, PhD (Soc. Com.), Asoc. Prof.
ORCID ID: 0000-0003-2474-1404
e-mail: s.kuranova@ukma.edu.ua
National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

Pavlo ZERNETSKYI, PhD (Philol.), Prof.
ORCID ID: 0000-0003-4952-0747
e-mail: p.zernetskyi@ukma.edu.ua
National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

THE CATEGORY OF CONTINUUM IN TARAS SHEVCHENKO'S POETIC SPEECH: PSYCHOLINGUISTIC ASPECT

Background. *In psycholinguistic studies of artistic speech, special attention is paid to categories that ensure the continuity of the representation of experience, in particular, time, memory, emotional states and identity. One of such categories is the continuum, which in poetic speech appears not as an image or philosophical abstraction, but as a cognitively discursive principle of organizing meaning. In Taras Shevchenko's work, the continuity of speech determines specific ways of verbalizing collective traumatic experience, its affective processing and communicative direction. The relevance of the study is determined by the need for a psycholinguistic understanding of poetic speech as a process in which language means perform an integrative and regulatory function. Such explorations could become a new effective tool for linguistic reading of Taras Shevchenko's works.*

Methods. *The study is based on psycholinguistic analysis of poetic speech, discursive analysis and cognitive semantic approach. Attention is focused on identifying linguistic and discursive markers of continuity, in particular repetitions, parallel constructions, rhetorical cycles, temporal shifts and open structures of meaning. The material for the analysis was Taras Shevchenko's poems "The Big Cellar" and "The Caucasus", which represent different phases of linguistic processing of traumatic experience.*

Results. *It was found that the category of continuum is a determining factor in the semantic organization of Taras Shevchenko's poetic speech. It was found that in the poem "The Big Cellar" continuity is realized through linguistic structures of silence, deferred meaning and temporal stagnation, which reproduce the pre-narrative traumatic state. In the poem "Caucasus" the continuum acquires a dynamic character and is manifested through the intensive verbalization of affect, rhetorical expansion and addressability of speech, which form the transition from emotional experience to communicative activity. It is determined that the incompleteness and repetition of speech structures ensure the continuation of meaning beyond the boundaries of a separate text.*

Conclusions. *It is proven that the category of continuum in Taras Shevchenko's poetic speech performs the psycholinguistic function of integrating traumatic experience, affective states and linguistic symbolization. Poetic speech appears as a continuous process of mental and discursive transformation, in which speech not only represents experience, but also forms the conditions for ethical and*

communicative action. The application of a psycholinguistic approach to the analysis of continuum categories confirms its productivity for the study of poetic discourse and the linguistic organization of collective memory.

Keywords: *Poetic speech, psycholinguistics, continuum, discourse, traumatic experience, affect, collective memory.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; or in the decision to publish the results.